

## ԲԻՒՐ ՈՂՋՈՅՆ, ԵՐԿԱՐ ԿԵԱՆՔ

ԱՆՋՈՒԳՍԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ — ԶԵՐՄ ՀԱՅՐԵՆԱՍԻՐ,  
ԲԱԶՄԱՎԱՍՏԱԿ ԳԻՏՆԱԿԱՆ, ԱԼԵՋԱՐԻ ՑՈՒՆԵԼԵԱՐԻՆ,

ՈՂՋՈՅՆ ՆՈՒԻՐԱԿԱՆ ՈՒ ԵՐԿՆԱՄԵՐՁ ԱՐԱՐԱՏԻ ՍՏՈՐՈՏԻՑ  
ՀԻՆԱԻՈՒՐՑ Ս. ԷՋՄԻԱԾՆԻ ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐԻ ԿԱՄԱՐՆԵՐԻ ՏԱԿԻՑ

Այսօր տօն է խնդութեան, Սիրիայի եւ Լիբանանի հայ հասարակութիւնը այսօր տօնում է հանուրի համակրանքին արժանացած մեր աւագագոյն եկեղեցականներին մէկի՝ Տանն Կիլիկիոյ Տ. Տ. Գարեգին Շնորհազարդ Կաթողիկոս Յովսէփեանի քահանայութեան 50-ամեայ, եկեղեցական, գրական, գիտական գործունէութեան 60-ամեայ եւ ծննդեան 80-ամեայ պանծալի յօրեկանը:

Փառայել կեանքի ուղի է անցել Վսեմաշուք Յոբելեարը, կեանքի Մարդը, խօսքի, գրչի շնորհալի Վարպետը:

Գարեգին Կաթողիկոս Յովսէփեանը Հայ եկեղեցու եզակի դէմքերից մէկն է հանդիսանում, եզակի իր եկեղեցաշինարարական, հայրենասիրական, գրական-գիտական գործունէութեամբ: Նրա անունը ծանօթ է ոչ միայն հայրենիքին ու հայկական գրիթէ բոլոր գաղութներին, այլ եւ օտարագոյն հասարակական ու գիտական շրջաններին: Որպէս առաքինի ու շիտակ եկեղեցական, որպէս առողջ մտքի ու լայն սրտի տէր անձնաւորութիւն, նա վայելում է ոչ միայն հայերի, այլ եւ բարեկամ ժողովուրդների սէրն ու համակրանքը:

Մեծ է նրա աւանդը Հայ եկեղեցու բարգաւաճման եւ հայ արուեստի, մշակութի, պատմութեան ուսումնասիրման գործում:

Տասնեակ տարիներ անձնուիրաբար սպասարկել է նա Հայ եկեղեցուն, մեծ ծառայութիւններ մատուցելով նրան: Նրա եկեղեցաշինարարական գործունէութիւնը չափազանց ընդածափ հորիզոններ է ընդգրկել, սկսած Ս. Էջմիածնից, Քիֆլիսից, Նոր-Նախիջևանից, Ղրիմից մինչեւ Միջին ու Մերձաւոր Արեւելքի, Եւրոպայի եւ Նոր Աշխարհի երկրները: Ամենուրեք, ուր այցելել է նա, Հայ եկեղեցին փայլել, նոր վերելք է ապրել:

Սակայն Գարեգին Կաթողիկոսը ոչ միայն ջերմեռանդ եկեղեցասէր է, այլ եւ ջերմ հայրենասէր: Նրա մօտ եկեղեցասիրութիւնն ու հայրենասիրութիւնն անբաժան են: Ղարապաղի սիգապանծ լեռների այս կորովի զաւակը իր արծուային թռիչքով ընդգրկել է աշխարհի գրեթէ բոլոր հայաբնակ վայրերը: Նա այցելել է աշխարհի այն բոլոր անկիւնները, ուր հայութեան բնկորներ կանափուռած եւ իր զգայացունց ճառերով, քարոզներով յուսադրել, հայրենիքի սիրով ջերմացրել նրանց հայրենաբաղձ սրտերը, հայրաբար սփռիւն վշտերը:

Նա խօսքի մեծ վարպետ լինելով գիտէ արագօրէն գրաւել իր ունկնդիրների սրտերը, մեծ արուեստագէտի հմտութեամբ շօշափել նրանց հոգու թրթռուն, նուրբ, գերզգայուն լարերը, պահել նրանց հոգեզմայլ, յափշտակուած վիճակում, իր դիպուկ, նպատակասլաց բառերով ալեկոծել նրանց ներաշխարհը, ներշնչել վսեմ ու ազնիւ գաղափարներ: Նա իր ունկնդիրներին թրվում, գերում է իր փափազանց պարզ, վճիտ, սրտագրաւ, հոգու խորքից յորդող անկեղծ խօսքերով. իր խօսելու ամբողջ տեւողութեան պահերին նա կարողանում է ոչ միայն մագնիսացնել, լարուած վիճակում պահել իր ունկնդիրներին, այլ եւ տիրաբար իշխել նրանց զգացմունքների վրայ: Իր հայրենաշունչ ճառերով նա հայ ժողովրդի աստանդական զանգուածները միշտ էլ խանդա-

վառել է հայրենասիրութեամբ, բորբոքել նրանց հոգու խորքում անմար պահուած հայրենիքի սիրոյ կայծերը, հրդեհել նրանց սրտերը հայրենիքի սիրով: Ուր որ եղել է նա, Արարատի նուիրական փէշերից սկսած մինչև Խաղաղականի ափերը, Իրանի սահմանափակ մինչև Նեղոսի հովիտը, Եւրոպայի երկրներէց մինչև Միջագետքի երկրները, ամենուրեք ու ամէն տեղ հայ ժողովրդի աստանդական բնկորներին կոչ է արել արեւածաղկի նման երեսով դարձած մնալ դէպի Արարատի ստորոտում ծաղկող հայրենիքը, դէպի թանկագին Սովետական Հայաստանը, որ հայ ժողովրդի «կենդանութեան արեւն է»: յորդորել է աչքը պահել «ուղղած մեր Հայրենիքին, Սովետական Հայաստանին, սիրել նրան սրտի ամբողջ էութեամբ»: Ու ինքն էլ իր ամբողջ էութեամբ սիրել է հայրենիքը, ոգեշնչուել նրա յարանուն վերելքով: Հայրենիքից հեռու, բայց միշտ հայրենիքի հետ. Փարիզում թէ Նիւ-Եորքում, Եգիպտոսում թէ Կիպրոսում, Անթիքիասում թէ Դամասկոսում ու այլուր, ելոյթների թէ մենութեան պահերին նրա աչքերի առաջ միշտ ուրուագծուել ու բարուագծուել են խրոխտ ու վհասաբան Արարատները, քառագագաթ Սրագածը, բարձրագահ Սեանը եւ իր երբանիկ կեանքը կերտող տաղանդաւոր հայ ժողովուրդը: Եւ նրա ականջներին ղեռ հնչում է Մայք Տանարի զանգերի ղօզանքը:

Իսկ երբ իրականացան հայ ժողովրդի վտարանդի զաւակների, ինչպէս եւ Գարեգին Կաթողիկոսի, իղծերը ու հայ ժողովրդի պանդուխտ որդիները կարաւաններով հայրենիք էին ֆրանսապարհում, 80-ամեայ բոցաշունչ հայրենասէր Կաթողիկոսը հանգիստ չգիտէր. նա շրջագայում էր ամէն տեղ, կազմակերպում ներգաղթը, հայրենադարձի կարանները մէկկի մէկիկ նաւահանգիստ առաջնորդում, ողջերթ մտղիւմ նրանց:

Գարեգին Կաթողիկոսը, նշանաւոր եկեղեցական լինելուց զատ, զրական անխնայ մշակ, մեծահամբաւ գիտնական է ճանդիսանում: Մի ձեռքում խալը, միւսում գրիչը, այսպէս է եղել նա. նրա մօտ եկեղեցական գործունէութիւնը միշտ զուգորդուած է եղել զբաղան-գիտական գործունէութեան հետ: Մենք Գարեգին Կաթողիկոսին ճանաչում ենք ոչ միայն որպէս սոսկ նշանաւոր եկեղեցական անձի, այլ եւ որպէս հայ արուեստի, մշակոյթի, պատմութեան քաջածանօթ, լաւատեղեկ գիտնականի, որպէս պատմաբանի, հնագէտի, բանասէրի, մատենագրի:

Նրա բեղմնաւոր գրչին են պատկանում, բազմապիսի խնդիրների նուիրուած, հարիւրից աւելի ուսումնասիրութիւններ, որոնք լոյս են տեսել զանազան պարբերականներում եւ չորս տասնեակի հասնող առանձին գրքերով լոյս տեսած կամ ճրատարակութեան համար պատրաստ աշխատութիւններ. դրանք պատմական, հնագիտական, բանասիրական, մատենագրական, արուեստագիտական բնոյթ են կրում. դրանցից մի քանիսը բազմահատոր, ստուարածաւալ աշխատութիւններ են ներկայացնում, մեծ մասամբ նուիրուած հայ արուեստի, մշակոյթի ուսումնասիրութեանը:

Ո՛վ կարող է հաշուել, թէ այս անխնայ գիտնականի ձեռքերը քանի հազար ձեռագրեր են շոշափել ու մատնել քանի հազար մագաղաթի ու թղթի թերթիկ թերթիկ, քանի հազար ձեռագրերի վրայ իւր գլուխ է խոնարհել, տքնաքան աշխատանք թափել, Հայ ձեռագրերի քայ մեծ սիրահարը հանգիստ չգիտեր, մինք նրան տեսնում ենք եւ Էջմիածնի եւ Երուսաղէմի մատենադարաններում, եւ Լենինգրատի Էրմիտաժում, եւ Պետրիքի, Փարիզի, Նիւ-Եորքի, Վենետիկի, Վիննայի ու այլ բազմաթիւ մատենադարաններում:

Ամէն տեղ նրա հետախոյզ միտքը պրպտումներ, որոնումներ, վերլուծութիւններ, համադրութիւններ կատարելով վերստին կեանքի էր կոչում, կեանքի ազդեցիկ շնորհում մեր արժանաշիշատակ նախնիքների մոռացութեան մատնուած, հնադարեան փոշով ծածկուած գործերին: Զեռագրերի աշխարհը Գարեգին Կաթողիկոսի կեանքի տարրերն են կազմել. նրան յաճախ կարելի է տեսնել շրջապատուած ձեռագրերով. կարելի է ասել, գրեթէ բոլոր հայ ձեռագրերի վրայ նրա մատների հետքերը կան դրօշմուած:

Սակայն Գարեգին Կաթողիկոսը իր առանձնաբանում փակուել, մենանալ ու միշտ

ծեռագրերի ծովում ընկղմուել չգիտեր. նա առանձնարանով ու մագաղաթի եւ թղթի թանկագին ձեռագրերով սահմանափակուող գիտնական չէր. նա սիրել է շրջագայել ու կարողալ հայ բնաշխարհի լեռնահովիտներում ու լեռնակատարներին առատութեամբ սփռուած անխիար ու անհամար «գրքերը» — վանքերի, մենաստանների, եկեղեցիների, տապանաքարերի, խաչքարերի, հնադարեան յուշարձանների վրայ եղած արձանագրութիւնները: Ո՛վ կարող է հաշուել, թէ քանի ճազար արձանագրութիւնների առաջ է կանգնել նա ժամերով, ուսումնասիրել, վերծանել, քանի հազար տապանաքարերի, խաչքարերի վրայ կռացել, վանքերի, մենաստանների, եկեղեցիների, աւերուած բերդերի, քաղաքների մնացորդ բեկորների վրայ տընել. հնութեան ամէն մի բեկոր, ամէն մի քար չի վրիպել նրա ուշադրութիւնից: Այցելել է նա անդնդախոր կիրճերում, անմատչելի ժայռերի կատարներին, մթին անտառների թաւուտներում ու լեռնածերպերին առանձնացած հին ու նոր, շէն թէ կիսաւեր վանքերն ու մենաստանները, դարերի մամուռով զգեստաւորուած հինաւուրց յուշարձանները: Այսպէս է աշխատել նա, վկայաւորելով ու ակաբա ղնելով ոչ միայն ձեռագրերին, այլեւ քնութեան յուշարձանների խօսուն բեկորներին, որոնք ճշմարտացի վկաներն են հանդիսանում մեր անցեալի պատմութեան: Նրա անվերջ պրպտող, վերլուծող, բաղդատող միտքը այս ճանապարհով կարողացել է անսպառ նիւթ կուտակել հայ արուեստի, մշակոյթի, պատմութեան վերաբերեալ: Նրա խորթափանց հայացքի տակ շունչ ու լեզու են առել քարի բեկորները, շատ բան պատմել մեր նախնիքների փառաւոր անցեալի մասին: Նրա մոգական զրոյն տակ վերակենդանացել, նոր փայլ ու արժէքաւորում են ընդունել մեր հնութեան մշակոյթի յուշարձանները, մոռացութեան մատնուած շատ հոյակապ կոթողներ: Նրա ուսումնասիրութիւնների, այցելութիւնների հետեւանքով հայ մշակոյթի շատ արժէքներ են փրկուել կորստեան վերահաս վտանգից: Գրքերի փոշու տակ թաղուած, անուշադրութեան մատնուած բազմաթիւ ձեռագրեր եւ մամուլագատուած ու անգիտութեան հետեւանքով ոչնչացուող անհամար յուշարձաններ նրա շնորհիւ ժողովրդի խնամքի ու գուրգուրանքի առարկայ են դարձել:

Մեծ է նրա աւանդը հայ արուեստի ուսումնասիրութեան բնագաւառում: Հայ գրչութեան արուեստի եւ յատկապէս հայ մանրանկարչութեան ուսումնասիրութիւնները բացառիկ տեղ են գրաւում նրա աշխատութիւնների փայլուն շարքում: Հայ մանրանկարչութեան պատմել տեղ ունի արժանաւոր տեղն է գրաւում: Հայ մանրանկարչութեան արուեստի ուսումնասիրութիւնը սերտ կերպով կապուած է Գարեգին Կաթողիկոսի անուան հետ. եթէ Կոմիտասը յայտնագործեց հայ երաժշտութիւնը, Քորամանեանը հայ ճարտարապետութիւնը, Գարեգին Կաթողիկոսն էլ յայտնագործեց հայ մանրանկարչութիւնը: Բայց այս եռեակի մէջ ամենաբախտաւորը հանդիսացաւ Գարեգին Կաթողիկոսը, որովհետեւ նրա երկար տարիների տնայրան աշխատանքի պտուղները կորստեան չմատնուեցին, մինչդեռ ինչպէս գիտենք, Կոմիտասի հաւաքած մի քանի ճազար երգերը եւ Քորամանեանի տաքանակ տարիների աշխատանքի արդիւնք հանդիսացող նիւթերի մեծ մասը կորել եւ անդարծ, երկու դէպքում էլ թրքական վայրագութիւնների հետեւանքով:

Ի սրտէ ցանկանում ենք մօտ ապագայում աւարտուած ու տպագրուած տեսնել Գարեգին Կաթողիկոսի Հայ մանրանկարչութեան գունազարդ քարտէսը հոյակապ գործը, ինչպէս է նրա միւս գործերը:

Երկար կեանք ու առողջութիւն ենք մաղթում մեր աշխատ. Յոբելեարին:

(Խմբագրական Ս. ԷՄԻԱՄԻՆ Ամսաբերի,  
1947 Յունուար-Փետրուար միացեալ թիւին)